

РЫГОР БАРАДУЛІН – “КУПАЛА НАШЫХ ДЗЁН”

“Купалам нашых дзён” назваў Рыгора Барадуліна беларускі літаратуразнаўца Лявон Баршчэўскі. А больш за дваццаць гадоў таму, у 1993-м, народны пісьменнік Беларусі Васіль Быкаў адзначыў: “Паэзія Рыгора Барадуліна даўно была ўніверсальны, нават энцыклапедычны ў найлепшым сэнсе характар. У ёй ёсць усё, апроч хіба палітыкі... не шмат каму тое ўдалося (нават з ліку сумленных і таленавітых)...”

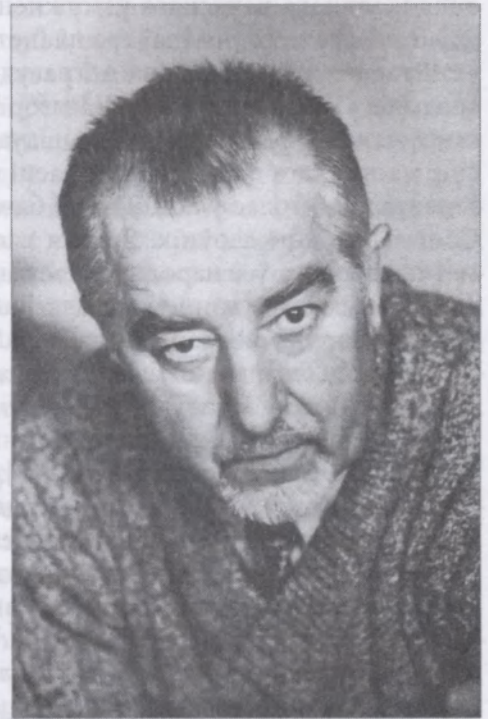
На працягу дзесяцігоддзяў натхнёнае паэтычнай працы ён заставаўся верным праўдзе народнага жыцця, сялянскага побыту, зямных чалавечых радасцяў...

Можа, з самых першых вершаў Рыгор Барадулін выявіў незвычайную сілу над паэтычным словам, зайздросную здольнасць валодання паэтычным вобразам... І без таго не бедная на лексіку беларуская паэзія набыла ў кнігах Барадуліна агромністы пласт ушацкай гаворкі, якая ў яго зазьяла новымі прывабнымі фарбамі” [1, с. 3, 5].

Пачаўся шлях паэта 24 лютага 1935 г. у вёсцы Гарадок на Ушаччыне. Першы верш з назвай “Пра работу” быў надрукаваны 24 мая 1953 г. у газеце “Чырвоная змена” (пад псеўданімам А. Чабор). У 1954 г. пасля заканчэння Ушацкай сярэдняй школы Рыгор Барадулін паступіў на філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. На адным курсе з ім вучыліся будучыя беларускія паэты Генадзь Бураўкін, Васіль Зуёнак, Юрась Свірка, Сымон Блатун, будучы паэт, празаік і літаратурны крытык Міхась Стральцоў. Яны сябравалі, сустракаліся на пасяджэннях літаратурнага аб’яднання пры газеце “Чырвоная змена”. Нярэдка збіраліся ў інтэрнацкім пакоі на Бабруйскай вуліцы, дзе жыў Рыгор, каб паслухаць яго новыя вершы.

Асноўным рухальным імпульсам для паэта і дамінантай яго творчасці была трыяда Маці – Мова – Беларусь. Асэнсаванне тэмы Бацькаўшчыны ў аспекце гісторыка-міфалагічнай памяці надае паэзіі Р. Барадуліна адметнае гучанне.

Першы зборнік вершаў паэта пад назвай “Маладзік над стэпам” выйшаў у 1959 г. Асноўны яго змест складала нізка вершаў “На зямлі цалінай”. Высокую ацэнку кнізе далі літаратурныя

крытыкі Рыгор Бязрозкін (часопіс “Маладосць”), Уладзімір Калеснік (часопіс “Дружба народаў”), Юлія Канэ (часопіс “Беларусь”) і Ванкарэм Нікіфаровіч (часопіс “Маладосць”), паэты Генадзь Бураўкін (газета “Знамя юности”) і Валянцін Тарас (газета “Звезда”).

У 1944 г. у час блакады фашыстамі партызанскай брыгады Мельнікава загінуў партызан Іван Рыгоравіч Барадулін – бацька будучага паэта. Менавіта яму прысвечаны верш “Бацьку” са зборніка “Маладзік над стэпам”. З таго часу прайшло больш за 55 гадоў, але і сёння, напярэдадні 70-годдзя вялікай Перамогі над германскім нацызмам, многія радкі гучаць рэквіемам усім невядомым салдатам і партызанам, загінулым у барацьбе за свабоду і незалежнасць нашай Радзімы:

*Не выйшаў ты і ў гэты раз
Мяне спаткаць, паднесці рэчы...
Ля весніц толькі зноў твой вяз
Крануў галінамі за плечы.*

*Хацелася пачуць: “Сыноч...”
І крыкнуць радаснае: “Тата!”*

*Бацькоўскім быў мне кожны крок...
Усё ішлі, ішлі салдаты....*

*Паверыць цяжка мне таму,
Што больш не прыйдзеш ты дадому.
А шапку я заўжды зніму
Перад магілай невядомай...*

У больш як ста барадулінскіх зборніках лірыкі, гумару, вершаў для дзяцей, перакладаў, эсэ, успамінаў таленавіта выяўлена эпоха: вайна, убачаная дзіцячымі вачыма, дарослы клопат пасляваеннага дачаснага ўзмужнення падлеткаў, трывога за сёння і заўтра планеты.

Літаратуразнаўца Аліна Астравух слухна значыла: «У беларускай паэзіі Рыгор Барадулін – самабытная і арыгінальная індывідуальнасць па сіле мастацкага дару і па значнасці напісанага. У паэта свой голас у паэзіі, сваё бачанне свету. Свой паэтычны слоўнік. Ягоная творчасць адметная перш за ўсё народным светаадчуваннем. Арганічным спалучэннем міфалагічнай і фальклорнай паэтыкі, ёмістай разняволенай моватворчасцю, эмацыянальна-стылявой разнастайнасцю. Да таго ж Рыгор Барадулін – “кароль метафары”, непераўздыдзены майстар метафарычнага стылю ў сучаснай беларускай паэзіі» [2, с. 3].

Нельга не згадзіцца з думкамі даследчыцы Любові Гарэлік, што лексічная свежасць твораў Р. Барадуліна дасягаецца наватворами або творчым выкарыстаннем ідыём, выказаў, адметных слоў: “*Верасовачка*”, “*неруш*”, “*дзятлінка снежнарутая*”, “*Дуброўка*”, “*атланты – інваліды Вялікай Айчыннай вайны, ільнавалосыя Селянінавічы*”, “*шчырэць*”, “*шчыраваць*”, “*раўчук заспаны вёў лагчынкай*”, “*шаленства залевы*”, “*у кружалах*”, “*ні продыху, ні адхланя*” і г. д., што цікавыя вобразныя знаходкі паэта ўзніклі на народнай аснове, на спалучэнні рамантычнага і канкрэтна-пачуццёвага, нацыянальнага і паглыблена-філасофскага, публіцыстычнага і псіхалагічнага.

Так, з дапамогай розных мастацкіх прыёмаў – увасаблення (“*што хукаеш, раница, рукі пакрэплі?*”), яркай метафары (“*снег лёгка вызвоньвае*”), параўнання далёкіх з’яў (“*крэчкаца грэблі, смачна, як сваіці пасля першаку*”) – у вершы “*Заінелая Ушаччына*” Р. Барадулін паступова разгортвае карціны родных краявідаў, вясковага побыту з яго штодзённымі клопатамі ў пачатку дня, калі жыццё абуджаецца ад сну.

Цікава, што словы прыказак, песень увайшлі ў назвы яго вершаў ці вершаваных цыклаў (верш “*На Беларусі пчолы, як гусі*”, вершаваны цыкл “*Шчыравала пчала...*” у кнізе “*Неруш*”).

Барадулінская стыхія – пранікненне ў таямніцы жывога народнага слова, авалоданне

моўнымі сакрэтамі. Мову твораў Р. Барадуліна, выкарыстанне ім скарбаў нацыянальнага фальклору і слоўнікавага актыву разглядалі даследчыкі яго творчасці Р. Бязозкіна, В. Бечык, Л. Гарэлік, У. Гніламедаў, В. Зуёнак, В. Іпатава, А. Лойка, Р. Семашкевіч, М. Стральцоў, І. Шпакоўскі, В. Ярац, М. Ярош, Л. Тарасюк і іншыя літаратуразнаўцы.

Рыгор Бязозкіна прыгадваў: «Тое, што перад намі цікавы, таленавіты паэт, адразу прызналі ўсе, каму ў сярэдзіне 50-х гадоў трапіліся змешчаныя ў камсамольскім друку першыя вершы Барадуліна, дваццацігадовага юнака, які толькі што пакінуў сваю зялёна-блакітную Ушаччыну і прыехаў у Мінск вывучаць філалогію. У гэтых вершах, прынамсі ў лепшых з іх, былі ўжо і чуйны слых, і пільнае вока, і вясёлае ўмельства знаходзіць свежае, незацяганае слова для розных “звычайных цудаў” у агромністым свеце, які абкружаў юнака» [3, с. 3].

А вось што адзначыў Варлен Бечык: “Бадай, ні ў каго іншага з нашых паэтаў не жывуць такім напоўненым жыццём чыста народныя словы, якія годна выконваюць у народнай мове сваю духоўную працу” [4, с. 166].

Даследчыца фальклорных традыцый у беларускай паэзіі Любоў Тарасюк прыходзіць да высновы, што “слоўнік народнай мовы ў яго адзін з багацейшых у сучаснай беларускай паэзіі”. У той самы час яна падкрэслівала: “Паэзія Р. Барадуліна ўяўляе сабой як бы занова адкрыты мацярык народна-паэтычнага слова, абжыты яшчэ вялікімі папярэднікамі (перш за ўсё маюцца на ўвазе традыцыі Я. Купалы. – Э. І.). Яна наватарская ў сваім часе падыходам да народных паэтычных асноў, і гэта ўключае яе ў складаны і няспынны працэс фарміравання нацыянальнай традыцыі” [5, с. 109 – 110].

У прадмове да кнігі “Ксты” Р. Барадуліна ксёндз Уладыслаў Завальнюк акцэнтаваў увагу чытачоў на мове твораў паэта: «Напісаў “Ксты” вялікі майстар слова. Рыгор Барадулін – чарадзея мовы. Яго мова – гэта цэлы свет, новы, непаўторны, яшчэ неспазнаны. Добра ведаючы будову беларускага слова, ён стварае свае, новыя словы, якія арганічна ўпісваюцца ў мову. І здаецца, што гэтае слова было, толькі ты да яго не ведаў. Бо чалавек жа не можа ведаць усе словы. “Сонцакрылы жаўранак каханья”...

Сонцакрылы – якая прыгажосць! І чаму я не мог сказаць, гэта ж так проста! Не мог, бо я – не паэт і не бачу свет так, як паэт. Паэтам трэба нарадзіцца. На жаль, адыходзяць тыя майстры слова, якія мову беларускую вучылі не па падручніках, а беларуская літаратура для іх пачыналася з матчынай песні» [6, с. 6].

Адна з цэнтральных тэм творчасці Рыгора Барадуліна – любоў да роднай мовы, яе прапаганда, боль за яе цяперашні стан.

У 1964 г. выйшаў у свет крытычны артыкул паэта “Дзякуй роднаму слову!”. У ім былі такія радкі: «Песні, казкі, прыбабункі – усяго гэтага найдаражэйшага скарбу мог я пачэрпнуць удосыць і ад мамы, і ад бабулі Маланні Несцераўны...»

Універсітэт адкрыў мне новага, вялікага Янку Купалу “нехрэстаматыйнага”, яшчэ больш “прысушыў” сэрца да генія роднага слова – Максіма Багдановіча. Дзякуй за гэта Івану Навуменку...

Дзякуй роднаму беларускаму слову. Яно дало мне адчуць радасць сказаць нешта сваё. Няхай гэта нешта сваё – дзіцячае лапатанне, але яно было і будзе заўсёды шчырым. Нельга тымі словамі, якія пачуў ты ўпершыню ад маці, хлусіць Айчыне, Народу» [7, с. 8 – 10].

Размаўляючы з журналістам Сяргеем Шапранам праз паўстагоддзя, паэт адзначыў, што, будучы школьнікам, ён дужа любіў беларускую мову, а яго любімым настаўнікам быў выкладчык беларускай мовы Фадзей Францавіч Багдановіч, што са школьнай праграмы найбольшае ўражанне на яго зрабілі лірычныя вершы Максіма Багдановіча.

Прывядзем урывак інтэрв’ю з Рыгорам Барадуліным С. Шапрана:

«– Іншым разам Бродскі гаварыў: “Язык – начало начал. Если Бог для меня и существует, то это именно язык”. Вы пагодзіцеся з гэтым ці можаце паспрачацца?

– Тут, канешне, новага нічога няма. Яшчэ ў Бібліі сказана: “Напачатку было слова”. Так што нічога новага Бродскі не адкрыў. Я сябе адчуваў і адчуваю чаляднікам у беларускай паэзіі. Без мовы я – нішто. Без мовы і ў краму не магу пайсці, не гаворачы ўжо – пісаць. Мова – гэта і наветра, і бяргенне ці цэгла, з якой будуюцца хата ці палац паэзіі. Няма мовы – няма паэта. Я ўсё жыццё абаніраўся на беларускую мову. На яе вушацкі варыянт, таму што ён для мяне самы блізкі, ён нейкі некрануты, першародны па чысціні сваёй. Мова – гэта мая апора.

– Вяртаючыся да пытання: калі Вы пачыналі пісаць, хутчэй за ўсё рабілі гэта інтуітыўна?

– Канешне. Справа ў тым, што наш выкладчык беларускай мовы Фадзей Францавіч Багдановіч увесь час прапагандаваў Максіма Багдановіча. Ён быў для мяне як нейкі маяк, як узор, і ўсё тое Багдановіча, што ў школе было даступна, я ведаў на памяць.

– А нейкія звышзадачы Вы калі-небудзь у жыцці ставілі перад сабой?

– *Маёй звышзадачай, безумоўна, было, каб усе беларусы гаварылі па-беларуску. Каб любілі сваю мову, беларускую паэзію. Каб беларуская мова гучала шырока. Але гэта такая, як вам сказаць, ружовая мара.*

– Вось і Мікола Арочка адзначаў: “І ўжо тады, на пачатку творчага шляху, Р. Барадулін быў заклапочаны галоўным – сумленнасцю таленту. У першых аўтабіяграфічных нататках “Дзякуй роднаму слову!” ён запісаў як асноўны пункт праграмы, як прысягу: “Нельга тымі словамі, якія пачуў ты ўпершыню ад маці, хлусіць Айчыне, Народу”. Мяне вельмі ўразіла гэтая Ваша думка, дзядзька Рыгор, калі ўпершыню чытаў эсэ “Дзякуй роднаму слову!”, уразіла таму, што пісалі Вы гэта, калі Вам было толькі дваццаць дзевяць гадоў...

– Ну, гэта і мала, і многа – дваццаць дзевяць. Усё-ткі я ўсё жыццё жыў і жыву словам, а не са слова. Беларускае слова для мяне – абсалютна ўсё: я ім дыхаю, я ім бачу, я ім гавару, я ім жыву, я ім хаджу. Я не ўяўляю сябе без беларускага слова. Адабраць яго ад мяне – я буду нямы, глухі і нерухома. Я буду мёртвы» [8, с. 74 – 76].

Высакародны і вельмі важкі ўнёсак зрабіў Рыгор Барадулін разам з народным паэтам Беларусі Нілам Гілевічам у прапаганду беларускай мовы, выхаванне любові да яе.

У 1966 г. у вершы “Мая мова”, апублікаваным у зборніку “Неруш”, Р. Барадулін выказаў спадзяванне:

*Сцвярджаюць гісторыкі і мовазнаўцы,
Што паступова сціраюцца грані нацый
І, нібыта як перажытак,
аджыць павінна абавязкова
Мова маці маёй – беларуская мова...
Што мне, як імя ўласнае, блізкая
і знаёмая...*

*.....
І калі нават мова мая замаўчыць,
То не зробіцца мёртвай латынню.
Словы, дзе кожны гук
Азяблай сініцай цінкае,
Не стануць тэрмінамі медыцынскімі.
Гэтыя словы
Павінны вывучыць будуць нанова,
Каб даведацца,
Як Русь мая, белая...*

*.....
Вольнай воляй сваёй даражыла,
Як з братамі і сёстрамі
Шчыра дружыла.
.....*

*Бо як жыта спрадвечная
Беларуская мова!*

Нельга без хвалявання чытаць верш з зборніка “Свята пчалы: Старонкі з кніг” (1975) пад назвай “Выкладчыцы роднае мовы”:

*Выкладчыцы роднае мовы,
Настаўніцы сельскіх школ,
На вас і каровы і дровы,
Нагрузак няўдзячны падзол.*

*Гатовы
Падставіць плячо вы
Пад зруба вянец цяжкі.
Нясеце крывіцкія словы,
Нібы вугалькі,
Праз вякі.*

Аўтару гэтых радкоў даводзіцца сустракацца з настаўнікамі беларускай мовы гарадскіх і сельскіх школ. Многія з іх называюць верш “Роднаму слову” Рыгора Барадуліна са зборніка “Абсяг” (1978) гімнам беларускаму слову. А верш “Наша мова”, напісаны ў 1987 г., утрымлівае ўсяго чатыры радкі, але які глыбокі сэнс яны маюць:

*Думку нашчыш золкімі ўспамінамі,
Сэрца песняй жніўнаю надзеіш,
У вякоў пад цёмнымі ялінамі
Белаю бярэзінкай ніцееш.*

Рыгор Барадулін з вялікім болем звяртаў увагу на становішча рускай і беларускай моў: “У нашай сітуацыі ўсё не так, у нас наогул не хочучь нічога беларускага. Калі пры камуністах яшчэ быў, так бы мовіць, адрэдагаваны варыянт беларускай мовы, была дазіраваная смеласць, дазіраваная развага, думка, дык цяпер увогуле робяць выгляд, што беларускай мовы няма, няма беларускай паэзіі. Гэта як на пачатку мінулага стагоддзя. І ўсё замяняецца нейкім сурагатам. Не хачу нікога вінаваціць – кожны піша, як можа. Не хачу ўнікаць, што такое адзін Саюз пісьменнікаў, што такое другі саюз, але гэтае раздвойванне не ідзе на карысць беларускай літаратуры, беларускаму слову...”

У нас, безумоўна, самае галоўнае пытанне – захаванне беларускасці, што значыць захаванне беларускага духу, беларускай мовы. Мы ж знаходзімся ў асаблівым становішчы. Нейкім чынам мы тут як абарыгены. І толькі добрай літаратурай, добрай думкай можна даказаць, што мы – гаспадары тут... Трэба нашай літаратуры, нашым думкам – мастацкім і філасофскім – быць, як зараз гавораць, канкурэнтназдольнымі...” [8, с. 263, 316 – 317].

Крывіцкай мове прысвечаны і верш Рыгора Барадуліна “Чалом”. Паэт клянецца, што пакіне наш свет з беларускім словам на губах. На жаль, Майстар сапраўды пакінуў нас год таму, 2 сакавіка 2014 г.

Творчасць Р. Барадуліна вызначаецца разнастайнасцю жанраў, вобразна-стылявых сродкаў, яскравай метафарычнасцю, тонкім псіхалагізмам. У вершах адкрываецца жывая крыніца характара мовы і мудрасці беларускага народа, яго традыцый і звычаяў. Менавіта дзякуючы сінтэзу індывідуальнага таленту і пераасэнсаванню скарбаў народнай творчасці Рыгору Іванавічу ўдалося стварыць манументальныя вобразы Маці, Мовы, Бацькаўшчыны.

У 1976 г. за паэму “Балада Брэсцкай крэпасці” Рыгор Барадулін быў уганараваны прэміяй Ленінскага камсамола Беларусі. У тым жа годзе за зборнік вершаў “Рум” і кнігу перакладаў выбранай лірыкі Ф. Г. Лоркі ён атрымаў Дзяржаўную прэмію БССР імя Янкі Купалы. Ён лаўрэат прэміі імя Алеся Адамовіча Беларускага ПЭН-цэнтра. У 1992 г. Р. Барадулін стаў народным паэтам Беларусі. Акрамя гэтага, ён быў узнагароджаны ордэнамі “Дружба народаў”, “Знак пашаны”, медалём Францыска Скарыны і ордэнам Трех Зорак (Латвія). У 2006 г. паэт намінаваўся на Нобелеўскую прэмію ў галіне літаратуры за кнігу духоўнай паэзіі “Ксты”.

Уклад Рыгора Барадуліна ў беларускую культуру ў цэлым і ў беларускую літаратуру ў прыватнасці варты таго, каб яго імем былі названы вуліцы ў вёсцы Гарадзец Ушацкага раёна, гарадскім пасёлку Ушачы Віцебскай вобласці, у горадзе Мінску. Пажадана, каб у Беларусі былі заснаваны дзяржаўныя прэміі імя Рыгора Барадуліна ў галіне беларускай літаратуры і каб праводзіліся Барадулінскія чытанні.

Спіс літаратуры

1. **Быкаў, В.** Ад роднай зямлі / В. Быкаў // Трэба дома бываць часцей... / Р. Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1993.
2. **Астраух, А. Э.** Рыгор Барадулін і сучасная беларуская паэзія : вучэб.-метад. дапам. / А. Э. Астраух. – Гродна : ГрДУ, 2001.
3. **Бязозкі, Р.** Хлопец з партызанскага краю / Р. Бязозкі // Вяртанне ў першы снег / Р. Барадулін. – Мінск : Нар. асвета, 1972.
4. **Бечык, В.** Свет жывы і блізкі / В. Бечык – Мінск : Маст. літ., 1974.
5. **Тарасюк, Л.** Вернасць вытокаў : фальклорныя традыцыі ў сучаснай беларускай паэзіі / Л. Тарасюк. – Мінск : Універсітэцкае, 1985.
6. **Завальнюк, У.** “Каб рунела душа” / У. Завальнюк // Ксты / Р. Барадулін. – Выд. 4-е, дап. – Мінск : Рымска-Каталіцкая парафія святога Сымона і святой Алены, 2013.
7. **Барадулін, Р.** Збор твораў / Р. Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 2002. – Т. 4.
8. **Шапран, С.** Тры мяхі дзядзькі Рыгора, альбо Сам-насам з Барадуліным / С. Шапран. – Мінск : Логвінаў, 2011.

Эмануіл ІОФЕ,
прафесар Беларускага дзяржаўнага
педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка,
доктар гістарычных навук.